

Ortodoxia din Turda în prima jumătate a secolului al XVIII-lea între supraviețuire și refacere instituțională

Răzvan Mihai NEAGU

Colegiul Tehnic Turda
Turda Technical College

Personal e-mail: neagurazvan10@yahoo.com

The Orthodoxy from Turda in the First Half of the 18th Century Between Survival and Institutional Reconstruction

The Union with the Church of Rome determined at Turda the disappearance of the Orthodox deanery for a period of more than half a century. However, Orthodoxy in the Turda region survived, an important role being played by the priests from neighboring localities and especially by the believers, who did not accept the union. Following the reaction of Orthodox forces led by Visarion Sarai and Sofronie of Cioara, a large part of the population of Turda and beyond returned to Orthodoxy, so that this community of faith was the largest, from a numerical point of view, at the beginning of the second half of the 18th century. As the documents of the time records, for a good period of time, the Orthodox believers in Turda did not have a priest. With the appointment to the leadership of the Orthodox Church in Transylvania of bishop Dionisie Novacovich, the Orthodox community in Turda received a priest, Job Baciu certified in 1763 and the Orthodox Deanery of Turda was re-established, the hierarch naming a holder of this church dignity, Irimie Vaida, attested in 1767.

Keywords: Turda, Orthodox Church, Union with Rome, Transylvania, Deanery.

Preliminarii

Unirea unei părți a românilor din Transilvania cu Biserica Romei de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea a bulversat viața ecleziastică a acestei comunități naționale din interiorul Carpaților. În majoritate covârșitoare, românii din Transilvania au rămas neafecțați de Reforma religioasă din secolul al XVI-lea, care a avut un puternic impact asupra maghiarilor și sașilor. Decizia unirii cu Roma a fost luată de ierarhia ecleziastică superioară a românilor transilvăneni, condusă de mitropolitul Bălgradului. Motivele acestui gest nu intră în atenția prezentului material, însă precizăm că o contribuție majoră a avut curtea imperială vieneză, ordinul iezuit dar și statutul

juridic cvasilegal al românilor din Transilvania și a confesiunii lor. Mișcarea de unire a fost pornită de mitropolitul Teofil Seremi în anul 1697 și definitivată de mitropolitul Atanasie Anghel, în timpul căruia a fost semnată prima Diplomă leopoldină a unirii (16 februarie 1699)¹. Acest document este considerat de istoricul german cu origini arădene, Mathias Bernath, actul de naștere al Bisericii Greco-Catolice². Mitropolitul Anghel a convocat în 4 septembrie 1700 sinodul de la Alba Iulia, la care au luat parte 54 de protopopi, alături de alți preoți, care au întărit unirea religioasă a românilor din Transilvania cu Roma. La 19 martie 1701 a fost emisă a doua Diplomă leopoldină a unirii, în care se prevedea faptul că românii din Transilvania trebuie să accepte credința catolică

în integralitatea ei și mai ales să aplice cele patru puncte florentine (primatul papal, *filioque*, existența purgatorului și împărțirea cu azimă), promițându-li-se privilegiul credincioșilor noii biserici³.

În următorii ani, noua biserică românească s-a confruntat cu dificultățile începutului și cu procesul de configurare a structurii instituționale. Aceste evoluții au fost sesizabile la nivel local, inclusiv la Turda. Referitor la românii din orașul de pe Arieș, trebuie precizat că și aceștia au fost implicați în evenimentele unirii cu Roma.

Turda și unirea cu Roma

Înainte de debutul acestui proces, românii turdeni erau organizați, din punct de vedere ecleziastic, în protopopiatul Turzii, parte a Mitropoliei Bălgradului cu sediul la Alba Iulia. Prea multe date nu se cunosc despre evoluția acestuia, din cauza lipsei documentelor. Cel mai probabil, reședința sa era la Biserica Șovagăilor (a tăietorilor de sare), cel mai vechi monument ecleziastic românesc din Turda.

Putem preciza că la sfârșitul secolului al XVII-lea, când a debutat mișcarea de unire cu Roma, protopopiatul ortodox al Turzii era o structură ecleziastică funcțională. La sinodul din 4 septembrie 1700, protopopul Pascu din Turda își punea semnătura, împreună cu cei 28 de preoți din subordinea sa, pe actele care consfințeau unirea cu Roma. În acest mod s-a inaugurat existența protopopiatului greco-catolic de Turda, care de-a lungul istoriei a scris o pagină importantă în evoluția comunității românești din aceste ținuturi. Deși, nu știm care erau localitățile din subordinea sa, protopopul avea competență jurisdicțională asupra a 28 de așezări⁴, fapt care ne duce cu gândul la un protopopiat bine articulat și organizat. În acest mod, cel puțin temporar, protopopiatul ortodox al Turzii, și-a încetat existența. Totodată, a apărut protopopiatul greco-catolic de Turda (*Archidiaconatus Thordensis*). Primele date clare despre structura internă a noului protopopiat provin din actele conscripției realizate în anul 1733 de către episcopul Inocențiu Micu Klein. Potrivit acestora, protopopiatul greco-catolic Turda avea 20 de parohii, preluate de fostul protopopiat ortodox. O parte a localităților care îl compuneau, se găsesc azi în județul Cluj (Turda, Viișoara, Urca, Tritenii de Jos, Tritenii de Sus, Pădureni, Iacobeni, Ceanu Mare, Boian), iar cealaltă parte în județul Mureș (Tăureni, Sânger, Cipăieni, Zau de Câmpie, Valea Largă, Dățășeni, Bogata, Luduș, Chețani, Grindeni și Hădăreni)⁵.

Atitudinea oamenilor de rând față de unirea cu Roma este imposibil de precizat cu exactitate. În ciuda acestui fapt, se pot face unele considerații. Cel mai probabil omul simplu nu conștientiza schimbarea survenită și cu siguranță nu era la curent cu diferențele dogmatice dintre Ortodoxie și Catholicism, în contextul

în care majoritatea populației românești nu avea acces la educație. Cu toate acestea, se poate afirma că religia și biserica jucau un rol major în existența românilor turdeni, care își organizau viața în funcție de marile sărbători ale calendarului creștin.

Acceptarea unirii de către protopop nu a însemnat dispariția automată și completă a confesiunii ortodoxe la Turda și nici în satele învecinate din comitatul omonim. Cel puțin în faza de debut, unirea cu Roma a avut un succes foarte mare în protopopiatul Turda. Parcurgerea actelor conscripției realizată în anul 1733 de episcopul Inocențiu Micu Klein arată că în acest district existau 46 de preoți uniți la 1025 de familii românești⁶. Același document, fără a preciza unde, consemnează și existența a patru preoți care nu au acceptat unirea cu Roma⁷. Cel mai probabil, niciunul dintre acei patru preoți nu se afla în Turda.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, Ortodoxia din orașul Turda a traversat o adevărată perioadă de criză. Credincioșii ortodocși, atâția câți au mai rămas, nu au avut în acest interval un preot. Cu toate acestea, în comitatul Turda au mai existat preoți care au refuzat să treacă la unire chiar dacă erau hirotoniți de episcopii de la Blaj. Unii dintre ei s-au deplasat pentru a fi sfințiți în Moldova sau Țara Românească. Vom oferi în continuare câteva exemple de preoți ortodocși care au funcționat în comitatul Turda, în localități apropiate sau relativ apropiate de reședința acestuia, înainte de venirea episcopului Dionisie Novacovici. În anul 1732, preotul Teodor din Bogata a fost sfințit de episcopul Teofil al Romanului și a primit singhelie pentru parohia Iacobeni (azi în jud. Cluj)⁸. Preotul Grigore din Sălicea (azi jud. Cluj) a fost sfințit de episcopul Grigore al Râmnicului, la 15 noiembrie 1742, ca preot paroh în aceeași localitate⁹. În anul 1759, preotul Alexie din Petreștii de Jos a fost hirotonit la Blaj, de episcopul Petru Pavel Aron, luând singhelie pentru parohia Săndulești¹⁰. Un anume *popa Iosif* din Grebenișul de Câmpie (azi jud. Mureș) a fost sfințit în anul 1760, de către mitropolitul Ungrovlahiei, Grigore al II-lea de la Colțea și a luat singhelia pentru parohia Râciu de Câmpie (azi jud. Mureș) la București¹¹. Preotul Vasile, originar din Gura Arieșului (azi jud. Alba) a fost hirotonit la Iași, în 1760 de mitropolitul Iacob Putneanul al Moldovei și a primit singhelie pentru parohia Mărtinești (azi jud. Cluj)¹². De asemenea, *popa Mihail* din Ghiriș (azi parte componentă a orașului Câmpia Turzii, jud. Cluj) a fost sfințit paroh pentru acel loc de episcopul Grigore al Râmnicului (1763)¹³.

Revenirea la Ortodoxie

Era absolut firesc ca unirea cu Roma să genereze o reacție de opoziție față de acest proces, care s-a cristalizat treptat. Deși aceasta a apărut după o jumătate

de secol, ea a avut o intensitate deosebită, reușind să readucă la Ortodoxie o parte însemnată a credincioșilor români care, inițial, acceptaseră compromisul cu Roma. Mișcarea de revenire la Ortodoxie a debutat în 1744, când un călugăr sârb, Visarion Sarai a ajuns în Transilvania și a început să predice, în special în zona văii Mureșului precum și în Mărginimea Sibiului, unde a convins un important număr de oameni să abandoneze unirea cu Roma¹⁴. Visarion Sarai a cauzat tulburări în rândul comunității românești din Transilvania, care au avut ca rezultat direct exilarea episcopului greco-catolic, Inocențiu Micu Klein, acuzat de autoritățile imperiale că nu a luat măsuri ferme contra monahului sârb. Activitatea contra unirii începută de Visarion Sarai a fost continuată cu o intensitate mai profundă de călugărul român, Sofronie de la Cioara, care între anii 1759-1761 a fost la conducerea celei mai puternice acțiuni antiunioniste din Transilvania care a generat mari tulburări sociale. Acestea au determinat curtea imperială vieneză să-l trimită în Transilvania pe generalul Adolf von Buccow cu misiunea oficială de a pacifica zona. Acțiunile conduse de Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara au asigurat preponderența elementului confesional ortodox la nivelul românilor din Transilvania. Această realitate a determinat-o pe împărăteasa Maria Tereza să accepte numirea unui episcop pentru românii ortodocși din Transilvania. Astfel, la 13 iulie 1761 monarhul a semnat un decret, prin care a acordat episcopului ortodox de Buda, jurisdicție și asupra românilor ortodocși din Transilvania fixându-i-se reședința la Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului¹⁵. Cel în cauză era un ierarh originar din Dalmația, Dionisie Novacovici, cu o solidă pregătire teologică dobândită la Academia Teologică din Kiev care la 4 septembrie 1761 a fost instalat la biserica amintită mai sus ca episcop al românilor ortodocși din Transilvania, de generalul Buccow¹⁶. Evenimentul marca și o premieră, Novacovici devenind primul ierarh al românilor neuniți din Transilvania de după Atanasie Anghel. După numirea în Transilvania, Novacovici și-a păstrat vechea titulatură de episcop al Budei și al Câmpiilor Mohaciului, astfel că în actele solemne el se intitula: *Dionisie, cu mila lui Dumnezeu, pravoslavnic episcop neunit al Budii, Măhaciului și Ardealului*¹⁷.

Un rol important în cadrul mișcării de revenire la Ortodoxie l-a avut, fără îndoială, preotul Ioan din Sadu (tatăl medicului Ioan Piuariu Molnar) cunoscut pentru lupta sa contra uniaticismului din Transilvania. El este cel care a organizat două adunări antiunioniste la Frata (17 iulie 1760, azi în jud. Cluj) și Sânpetru de Câmpie (20 iulie 1760, azi în jud. Mureș)¹⁸. Cu siguranță cele două adunări ortodoxe vor fi avut reverberații și la Turda, mai ales dacă luăm în calcul relativa apropiere a lor față de orașul de pe Arieș (Frata este la 37 km de Turda, iar Sânpetru de Câmpie la 57 km). Potrivit istoricului Silviu Dragomir, în urma

mișcării lui Sofronie de la Cioara și a preotului Ioan din Sadu, în comitatul Turda au revenit la Ortodoxie un număr de cel puțin 18 comunități sătești, atât de zona de câmpie a comitatului, cât și din zona muntoasă (Turda, Sălciua de Jos, Poșaga de Sus, Sălciua de Sus, Ocolișul Mare, Muntele Băișorii, Bedeleu, Valea Largă, Bogata de Mureș, Cipăieni, Lupșa, Săcalu de Pădure, Pogăceaua, Grebenișu de Câmpie, Șaulia, Budiul Mic, Ibănești, Lechința)¹⁹.

Amănunte semnificative referitoare la progresele mișcării de revenire la Ortodoxie din zona Turzii aflăm din conscripția realizată între anii 1760-1762 din dispoziția generalului Adolf von Buccow. Potrivit datelor oficiale din această conscripție, în intervalul mai sus menționat, la Turda existau 170 de familii neunite, față de numai 57 de familii unite. De asemenea, statistica amintește că funcționau doi preoți greco-catolici, dar și faptul că credincioșii ortodocși din oraș, nu aveau preot. Referitor la patrimoniul imobil, se făcea precizarea că greco-catolicii aveau biserică și casă parohială, în timp ce ortodocșii nu dețineau în proprietate nimic²⁰.

Între cele două comunități românești din Turda s-a iscat un conflict care a cauzat tensiuni și tulburări în zonă, miza acestuia fiind regimul patrimonial. Despre această stare de fapt aflăm date dintr-o scrisoare a episcopului greco-catolic, Petru Pavel Aron adresată generalului Buccow. La 12 august 1761 ierarhul îl înștiința pe omul de arme despre faptul că protopopul greco-catolic de Turda, Teodor Meheși a identificat un *seductor*, în persoana unui anume *popa George* care a ținut o adunare ortodoxă ignorând astfel interdicțiile autorităților. Din respectiva scrisoare a episcopului de la Blaj mai aflăm că biserica din Turda a fost restituită credincioșilor greco-catolici²¹. În opinia noastră această din urmă informație reprezintă o mărturie deosebit de importantă a stării de încordare între cele două confesiuni românești (ortodoxă și greco-catolică) din orașul de pe Arieș la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea. Conform misivei episcopale, bazate pe mărturia protopopului unit de Turda, biserica din această localitate ar fi fost preluată de credincioșii ortodocși la o dată neprecizată, cel mai probabil în urma acțiunilor antiunire. Așa cum am prezentat anterior, conscripția generalului Buccow atestă faptul că la Turda, cel puțin în perioada anilor 1760-1762, populația ortodoxă era majoritară. Cu toate acestea, conform scrisorii episcopale din 1761, biserica a fost redată comunității greco-catolice. Analiza celor două documente puse în discuție de noi (conscripția lui Buccow și scrisoarea episcopului Petru Pavel Aron) conduce la următoarele concluzii: la începutul deceniului al VII-lea al secolului al XVIII-lea, în Turda a avut loc o puternică mișcare de revenire la Ortodoxie, destul de semnificativă, care a reușit să determine schimbarea raportului de forțe între cele două comunități românești, cea ortodoxă

devenind majoritară; de asemenea, această mișcare a fost reprezentată de un preot, *popa George* despre care, din păcate, nu avem nicio altă informație; pe de altă parte între greco-catolicii și ortodocșii din Turda a avut loc un conflict pentru deținerea în proprietate a bisericii (cel mai probabil Biserica Șovagăilor). În legătură cu chestiunea proprietății bisericii, o altă posibilă explicație ar rezida în misiunea generalului Buccow în Transilvania. Conform acestei ipoteze, în urma mișcării de revenire la Ortodoxie, biserica ar fi trecut, în condiții care nu ne sunt cunoscute, în patrimoniul acesteia, cel mai probabil la o dată surprinsă între 1759-1761 (anii mișcării lui Sofronie de la Cioara), argumentul decisiv care să susțină o astfel de acțiune fiind numărul mai mare a credincioșilor acestei denominațiuni. Pe de altă parte, scrisoarea episcopului Petru Pavel Aron atesta revenirea bisericii în proprietatea Bisericii Greco-Catolice, fapt care ar fi putut surveni în contextul în care misiunea lui Buccow în Transilvania era de a susține Greco-Catolicismul, iar comisia aulică coordonată de el în acest scop a statuat ca 255 de biserici ortodoxe să fie acordate greco-catolicilor, chiar dacă în multe cazuri aceștia erau minoritari. Exemplele în acest sens sunt numeroase la nivelul Transilvaniei (Făgăraș, Rășinari, Săliște, Alba Iulia, Zlatna, Abrud, Cămpeni, Orăștie, Hunedoara)²². Este posibil ca și la Turda, biserica în cauză să fi ajuns din nou la greco-catolici în acest context, după mărturia episcopului Pavel Aron în scrisoarea sa către Buccow. .

Reînființarea protopopiatului ortodox al Turzii

Treptat, la Turda s-a desfășurat un proces de refacere a structurilor instituționale ale Bisericii Ortodoxe. Studiarea documentelor conservate din acea epocă permite identificarea a două etape ale acestui proces patronat de episcopul Dionisie Novacovici. Prima este legată de soluționarea chestiunii lipsei unui preot ortodox pentru locuitorii români ai Turzii. Această problemă se va rezolva în anul 1763 prin grija episcopului Novacovici, cel care a pus în practică un adevărat plan de revigorare a Ortodoxiei din Transilvania. Una din componentele fundamentale ale acestui program a fost numirea de noi preoți, atenția sa fiind concentrată mai ales pe localitățile unde nu exista un păstor de suflete de confesiune ortodoxă, caz în care se afla și Turda. Astfel, la 7 septembrie 1763, episcopul Novacovici îl sfințește pe preotul Iov Baci, originar din Sânpaul (comitatul Târnava, azi jud. Mureș) pentru orașul Turda, unde nu exista biserică ortodoxă²³. Iov Baci păstora la Turda și în anul 1767.

O a doua chestiune pe care a rezolvat-o episcopul Novacovici a fost refacerea structurii protopopiatului Turda, instituție atât de importantă pentru coordonarea, supravegherea și regularizarea vieții comunității ortodoxe. La o dată neprecizată din intervalul 1763-1767, episcopul Novacovici a numit un protopop al

Turzii, în persoana lui Irimie Vaida, consemnat în conscripția clerului efectuată la 1767 de acest ierarh²⁴. De asemenea, protopopiatul ortodox reînființat cu această ocazie a primit o structură coerentă de organizare și funcționare cuprinzând un număr de 52 de parohii. Acestea erau: Turda, Ceanu Mic (sat în com. Tureni, jud. Cluj), Mărtinești (sat în com. Tureni, jud. Cluj), Comșești (sat în com. Tureni, jud. Cluj), Micești (sat în com. Tureni, jud. Cluj), Săliște (sat în com. Ciurila, jud. Cluj), Deleni (sat în com. Petreștii de Jos, jud. Cluj), Petreștii de Jos (com. în jud. Cluj), Petreștii de Mijloc (sat în com. Petreștii de Jos, jud. Cluj), Petreștii de Sus (sat în com. Petreștii de Jos, jud. Cluj), Borzești (sat în com. Iara, jud. Cluj), Săndulești (com. în jud. Cluj), Cristiș (azi cartier al orașului Turda), Ghiriș și Sâncrai (prin unirea celor două localități s-a format orașul Câmpia Turzii, jud. Cluj), Luna (com. în jud. Cluj), Grindeni (sat în com. Chețani, jud. Mureș), Urca (sat în com. Vișoara, jud. Cluj), Vișoara (com. în jud. Cluj), Luncani (sat în com. Luna, jud. Cluj), Hădăreni (sat în com. Chețani, jud. Mureș), Chețani (com. în jud. Mureș), Ceanu Mare (com. în jud. Cluj), Iacobeni (sat în com. Ceanu Mare, jud. Cluj), Boian (sat în com. Ceanu Mare, jud. Cluj), Tritenii de Jos (com. în jud. Cluj), Tritenii de Sus (sat în com. Tritenii de Jos, jud. Cluj), Pădureni (sat în com. Tritenii de Jos, jud. Cluj), Valea Largă (com. în jud. Mureș), Zau de Câmpie (com. în jud. Mureș), Tohat (?), Luduș (oraș, jud. Mureș), Bogata (com. în jud. Mureș), Dățășeni (sat în com. Cuci, jud. Mureș), Lechința (cartier al orașului Iernut), Oarba de Mureș (cartier al orașului Iernut), Dileu Vechi (sat în com. Ogra, jud. Mureș), Lunca (com. în jud. Mureș), Sânmărghita (sat în com. Sânpaul, jud. Mureș), Șăușa (cartier al orașului Ungheni, jud. Mureș), Oroiu (sat în com. Band, jud. Mureș), Căpușu de Câmpie (sat în com. Iclânzal, jud. Mureș), Iclânzal (com., jud. Mureș), Icelandu Mare (sat în com. Iclânzal, jud. Mureș), Cipăieni (sat în com. Sânger, jud. Mureș), Sânger (com., jud. Mureș), Săcalu de Pădure (sat în com. Brâncovenești, jud. Mureș), Papiu Ilarian (com. în jud. Mureș), Șeulia de Mureș (sat în com. Cucerdea, jud. Mureș), Grebenișu de Câmpie (com. în jud. Mureș), Pogăceaua (com. în jud. Mureș), Râciu (com. în jud. Mureș)²⁵. Analizând localizarea geografică a parohiilor prezentate mai sus, se observă un detaliu interesant, faptul că toate erau așezate în zonă de câmpie, ușor accesibilă. Această observație ne arată și mecanismul de revenire la Ortodoxie în zona învecinată Turzii, care a avut un succes mai mare, în special în zonele joase ale comitatului. Din punct de vedere numeric, reînființatul protopopiat ortodox al Turzii, parte componentă a Episcopiei Transilvaniei, păstorită de Dionisie Novacovici avea la momentul anului 1766, 20.320 de sufletele, fiind a cincea protoierie a eparhiei²⁶.

Concluzia care se desprinde din analiza acestor

informații este aceea că o dată cu venirea eposcopului Dionisie Novacovici în fruntea Ortodoxiei din Transilvania a început un adevărat proces de revigorare a acestei confesiuni, tendință care a cuprins și Turda. După o lungă perioadă, de peste o jumătate de secol, în care instituția protopopiatului a lipsit, aceasta a fost reînființată, fapt cu multiple consecințe de ordin ecleziastic, moral, pastoral și chiar social. Lipsiți o lungă perioadă de un protopop, credincioșilor ortodocși turdeni le-a fost acordat un păstor de suflete.

Considerații finale

Unirea cu Biserica Romei a determinat la Turda dispariția protopopiatului ortodox pentru o perioadă de mai mult de o jumătate de secol. Cu toate acestea, Ortodoxia din zona Turzii a supraviețuit, un rol important în acest sens avându-l preoții din localitățile învecinate și mai ales credincioșii care nu au acceptat unirea. În urma reacției forțelor ortodoxe conduse de Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara, o mare parte a populației ortodoxe din Turda și nu numai a revenit la Ortodoxie, astfel încât această comunitate de credință era cea mai numeroasă numeric la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea. După cum consemnează documentele vremii, o bună bucată de timp credincioșii ortodocși din Turda nu au mai avut preot, fapt cu consecințe negative asupra acestei comunități de credință. Odată cu numirea lui Dionisie Novacovici ca episcop al românilor neuniți din Transilvania, comunitatea ortodoxă din Turda a primit un preot, în persoana lui Iov Baciuc atestat în anul 1763, iar protopopiatul ortodox Turda s-a reînființat, ierarhul numind un titular al acestei demnități bisericești, Irimie Vaida, atestat în anul 1767. La începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea în Turda, credincioșii neuniți îi depășeau numeric pe cei greco-catolici.

Note:

1. Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaiianu, *Biserica Română Unită ieri și azi. Istorie și adevăr*, Cluj-Napoca, Editura Unitas, 1994, p. 26; Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, vol. III (de la 1711 până la 1918), Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 97.
2. Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 127.
3. Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaiianu, *op. cit.*, p. 27; *Istoria Românilor*, vol. V. O Epocă de Înoiri în Spirit European (1601-1711/1716), coordonator Virgil Cândea, secretar științific Constantin Rezachevici, București,

Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 797-798; Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, *op. cit.*, p. 98.

4. Ioan Micu-Moldovan, *Acte sinodale ale baserecei române de Albă Iulia și Făgărașiu*, tomul II, Blasiu, 1872, p. 118; *Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Romane de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200*, Blaj, Tipografia Seminarului Archidiececesan, p. 580.

5. Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I Secolul al XVIII-lea Transilvania, București, 1986, p. 1444-145.

6. Nicolae Togan, *Statistica românilor din Transilvania în 1733 în Transilvania*, anul XXIX, 9-10/1898, p. 212.

7. *Ibidem*.

8. Ioan N. Beju Keith Hitchins, *Biserica Ortodoxă Română în secolul XVIII. Conscripții. Statistici*, Sibiu, Editura Urbana, Sibiu, 1991, p. 26

9. *Ibidem*, p. 37.

10. *Ibidem*, p. 30.

11. *Ibidem*, p. 26

12. *Ibidem*, p. 27.

13. *Ibidem*, p. 31.

14. Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 45; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III Partea întâi, Partea a doua: De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821), ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, Editura All, București, 2000, p. 272.

15. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 274.

16. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 218-220; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 244-255; Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 235.

17. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiececesan, 1902, p. 254.

18. Greta Monica Miron, *Viață parohială și diversitate confesională în Transilvania secolului al XVIII-lea. Studiu de caz: uniți și ortodocși din comitatul Dăbâca*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 88; Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, p. 15.

19. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 253.

20. Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din 1760-1762 în Anuarul Institutului de Istorie Națională*, anul III, 1926, p. 639.

21. Greta Monica Miron, „Scoale-te, du-te, propoveduește...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și Enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa

Universitară Clujeană, 2004, p. 494- 495.

22. Ioan N. Beju Keith Hitchens, *op. cit.*, p. 506.

23. *Ibidem*, p. 41.

24. *Ibidem*, p. 545.

25. *Ibidem*, p. 519-520.

26. *Ibidem*, p. 511; Mircea-Gheorghe Abrudan, *Organizarea administrativă a Eparhiei Ardealului între anii 1766-1920 în Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 2016, anul 164, Sibiu, Editura Andreiana, 2016, p. 387.*

Bibliography:

Abrudan, Mircea-Gheorghe. *Organizarea administrativă a Eparhiei Ardealului între anii 1766-1920 [The administrative organization of the eparchy of Transylvania between 1766-1920]* în *Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 2016, anul 164, Sibiu, Editura Andreiana, 2016, p. 379- 423.*

Beju, Ioan N.; Hitchens, Keith. *Biserica Ortodoxă Română în secolul XVIII. Conscripții. Statistici [The Romanian Orthodox Church in the 18th century. Assessments. Statistics]*, Sibiu, Editura Urbana, Sibiu, 1991, 174 p.

Bernath, Mathias. *Habsburgii și începuturile formării națiunii române [The Habsburgs and the Beginnings of the Formation of the Romanian Nation]*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, 273 p.

Bunea, Augustin. *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764 [The Bishops Petru Paul Aron and Dionisiu Novacovici or the history of the Transylvanian Romanians from 1751 to 1764]*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopalean, 1902, 498 p.

Ciobanu, Virgil. *Statistica românilor ardeleni din 1760-1762 [The Statistics of the Romanians from Transylvania in 1760-1762]* în *Anuarul Institutului de Istorie Națională, anul III, 1926, p. 616-700.*

Dragomir, Silviu. *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII [The History of Religious Emancipation of Romanians from Transylvania in the 18th century]*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, 404 p.

Feneșan Costin. *Izvoare de demografie istorică [Sources of Historical Demography]*, vol. I secolul al XVIII-lea Transilvania, București, 1986, 435 p.

Giurescu, Constantin C. *Istoria Românilor, [The History of Romanians]* vol. III Partea întâi, Partea a doua: De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821), ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, Editura All, București, 2000, 792 p.

Hitchens, Keith. *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868 [National Consciousness and Political Action at the Transylvanian Romanians 1700-1868]*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, 256 p.

Istoria Românilor [The History of Romanians], vol. V. O Epocă de Înnoiri în Spirit European (1601-1711/1716), coordonator Virgil Cândea, secretar științific Constantin Rezachevici, București, Editura Enciclopedică, București, 2003, 1123 p.

Micu-Moldovan, Ioan. *Acte sinodale ale baserei române de Albă Iulia și Făgăraș [Synodal acts of the Romanian Church of Alba Iulia and Făgăraș]*, tomul II, Blasiu, 1872, 124 p.

Miron, Greta Monica. „*Scoale-te, du-te, propoveduește... Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și Enoriași (1697-1782) [Arise, go, preach ... The Greek Catholic Church in Transylvania. Clergy and Parishioners (1697 1782)]*”, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, 600 p.

Miron, Greta Monica. *Viață parohială și diversitate confesională în Transilvania secolului al XVIII-lea. Studiu de caz: uniți și ortodocși din comitatul Dăbâca [Parish Life and Confessional Diversity in 18th Century Transylvania. A Case Study: Uniates and Orthodox in Dăbâca County]*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, 364 p.

Păcurariu, Mircea. *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918 [The History of the Romanian Church in Transylvania, Banat, Crișana and Maramureș until 1918]*, Cluj-Napoca, 1992, 394 p.

Pop, Ioan-Aurel; Năgler, Thomas; Magyari András (coordonatori), *Istoria Transilvaniei [The History of Transylvania]*, vol. III (de la 1711 până la 1918), Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, 723 p.

Popa, Mircea. *Ioan Molnar Piuaru [Ioan Molnar Piuaru]*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, 266 p.

Prodan, David. *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române [Supplex Libellus Valachorum. From the History of the Formation of Romanian Nation]*, București, Editura Enciclopedică, 1998, 622 p.

Prunduș, Silvestru Augustin; Plaiianu, Clemente, *Biserica Română Unită ieri și azi. Istorie și adevăr [The United Romanian Church yesterday and today. History and Truth]*, Cluj-Napoca, Editura Unitas, 1994, 78 p.

Șematismul veneratului cler al Arhiepiscopiei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200 [The Schematismus of the Venerated Clergy of Romanian Greek Catholic Metropolitan Archdiocese of Alba Iulia and Făgăraș, for the year 1900, from the Holy Union 200], Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopalean, 804 p.

Togan, Nicolae. *Statistica românilor din Transilvania în 1733 [The Statistics of Romanians in Transylvania in 1733]* în *Transilvania*, anul XXIX, 9-10/1898, p. 169-213.